

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för naturresurser och
jordbruksvetenskap

Landskapsarkitekten, konstnären och den kreativa processen

En beskrivning och analys av samarbetet mellan
landskapsarkitekt och konstnär
i arbetet med offentlig gestaltning

Hanna Fideli Fritzell

Kandidatarbete 15 hp, institutionen för stad och land
Landskapsarkitektprogrammet, Ultuna
Uppsala 2018

Titel: Landskapsarkitekten, konstnären och den kreativa processen. En beskrivning och analys av samarbetet mellan landskapsarkitekt och konstnär i arbetet med offentlig gestaltning

Engelsk titel: The landscape architect, the artist and the creative process – A study on the cooperation between landscape architect and artist in the process of designing public spaces

© Hanna Fideli Fritzell.

Handledare: Ylva Dahlman, SLU, institutionen för stad och land

Examinator: Ulla Myhr, SLU, institutionen för stad och land

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet, fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap

Institutionen för stad och land, avdelningen för landskapsarkitektur

Omfattning: 15 hp

Nivå: Grundnivå G2E

Kurs: EX0725, Projekt i landskapsarkitektur

Landskapsarkitektprogrammet, Ultuna

Nyckelord: arbetsprocess, gestaltungsprocess, landskapsarkitektur, offentlig gestaltning, offentlig konst, konstnär, statens konstråd, samverkansprojekt

Publiceringsår: 2018

Publiceringsort: Uppsala

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se/>

Sammandrag

Det här arbetet sammanfattar ett urval faktorer i den gemensamma gestaltungsprocessen som är viktiga för att dialogen och den kreativa processen mellan landskapsarkitekt/arkitekt och konstnär ska nå ett önskvärt resultat. Arbetet inleds med en kort historik över de två yrkenas verksamhet i Sverige och redovisar sedan en litteraturstudie som berör vilka faktorer som påverkar den gemensamma gestaltungsprocessen och den ömsesidiga kommunikationen. Vidare redovisas intervjuer genomförda med sex konstnärer, landskapsarkitekter/arkitekter och landskapsarkitekter vilka medverkat i samverkansprojekt utförda under Statens Konstråds uppdrag; Samverkan om gestaltning av offentliga miljöer. Studien visar att faktorer som påverkar samverkan är ömsesidig förståelse för gestaltungsprocessen, användning av skissen som kommunikationsverktyg, samverkan i ett tidigt skede, en förståelse för roller och förväntningar, vikten av möten samt en gemensam kunskap hos yrkesgrupperna. Den övergripande tendens som kan utläsas är att behovet finns hos konstnärer att få en större förståelse för byggprocessen och dess praktiska aspekt samt för de kompromisser som kommer med samverkan. Landskapsarkitekten/arkitekten uttrycker en önskan om utöka sin kunskap om olika konstnärliga tillvägagångssätt för att kunna möta konstnären med större förståelse och ha möjlighet att verka i samma begrepps värld. Resultatet i studien tyder på ett behov av ökad gemensam kunskap hos yrkesgrupperna.

Abstract

This study aims to summarize a number of important factors that facilitates dialogue and creativity in the design process between architect/landscape architect and artist. The study partly consists of a literature study that touches upon the factors that affect the common design process and the mutual communication between the professions. Furthermore the study accounts for interviews executed with six artists, landscape architects and architects. All of whom have cooperated in the collaboration-projects initiated by the Swedish state art council under the governmental assignment: Collaboration through design of public spaces. During the interviews the participants reflect on which factors that affect the concerted process and possible improvements to the process as it is today. The study shows that the factors which alter the collaboration are; mutual understanding of the design process, the use of sketching as a communication tool, collaboration early on in the process, mutual understanding of roles, stereotypes and expectations, the importance of meeting and mutual knowledge and education possibilities. The overall tendency seems to be that there is a need amongst artist to gain an extended understanding about both the building process and its practical aspects and the compromising aspects that comes with collaboration. Architects on the other hand need to gain knowledge about different artistic approaches to be able to meet the artist on equal and professional terms. Generally the study shows that there is a need of common education and shared knowledge between the professional groups.

Innehåll

Introduktion	5
1.1 Bakgrund.....	5
1.1.1 1700- och 1800-talet	6
1.1.2 1900-tal.....	6
1.1.3 Offentlig gestaltning idag	7
1.1.4 Statens konstråd	8
1.2 Syfte och fråga.....	9
1.3 Begreppspreciseringar	9
1.4 Avgränsningar	10
2. Metod	10
2.1 Dokumentgranskning:	11
2.2 Empirisk material	11
2.3 Intervjuer med konstnärer och arkitekter/landskapsarkitekter:	12
3. Resultat	14
3.1 Utbildning/Gemensam kunskap hos yrkesgrupperna	14
3.2 Skissen som kommunikationsverktyg	15
3.3 Samverkan i ett tidigt skede	16
3.4 Förståelse för roller och förväntningar	17
3.5 Ömsesidig förståelse för gestaltningsprocessen	18
3.6 Möten	19
3.7 Hierarkier.....	19
4. Diskussion	20
4.1 Metoddiskussion	22
4.2 Vidare frågeställningar	23

Introduktion

Landskapsarkitekter är en yrkesgrupp som ständigt förhåller sig till och för samtal med andra aktörer kring skapandet av det offentliga rummet. Samarbetet med såväl ingenjörer, biologer samt andra gestaltande kompetenser påverkas av en mängd faktorer, såsom utbildning, erfarenhet, begreppsvärld och förmågan till abstrakt tänkande. Ulrika Florin (2015, s 73), universitetslektor i informationsdesign på Mälardalens högskola, beskriver hur ett lyckat samarbete, där kapacitet och sakkunskap hos medverkande discipliner tas tillvara, kan komma att skapa synergieffekter och öka innovationskraften hos samtliga inblandade. Det leder till att den *unika* kunskapen hos samtliga medverkande kan bidra till ett slutresultat som är väl förankrat i platsen och dess behov och möjligheter.

I gestaltande av en offentlig miljö är det vanlig att anlita en konstnär (Florin 2015, s 11). I detta samarbete ska två yrkesgrupper mötas som har sin grund i skilda akademiska traditioner. I Kulturdepartementets utredning *Konst i offentlig miljö* framhäver utredaren Gunilla Lagerbielke (1995, s 25) arkitekten som konstnärens främsta samarbetspartner: "I ett praktiskt arbete med former, material och rum kan konstnären och arkitekten mötas med siktet inställt att i en dialog dra nytta av såväl konstnärens förtrogenhet med material, färg och form som arkitektens kunskap om hur rum kan ges karaktär och gestalt.". Vidare uttrycker hon att det finns betydande skillnader mellan yrkesgrupperna som kan innebära svårigheter i kravet på ett samarbete (1995, s 26).

Gott samarbete mellan gestaltande kompetenser bidrar enligt Lagerbielke till miljöer där den offentliga gestaltningen håller hög kvalitet (1995, s 24). I introduktionen till statens konstråds text *Konsten att gestalta offentliga miljöer* beskrivs att "en bred samverkan mellan gestaltande kompetenser i planering och byggande kan öka miljöernas sociala, kulturella, ekonomiska och ekologiska värde" (Statens konstråd, Riksantikvarieämbetet, Boverket, Arkitektur- och designcentrum 2014, s 9). En ökad förståelse för hur den gemensamma arbetsprocessen ser ut är värdefull för att i framtiden utforma projekt med en arbetsrymd där kunskap och erfarenhet från både konstnär och landskapsarkitekt kan tas tillvara (Florin 2015 s.73). Där goda förutsättningar skapas för att mötas och utvecklas i den kreativa processen och i slutändan samverka om skapandet av *arkitektoniska helhetsmiljöer* (Florin 2015 s.73).

1.1 Bakgrund

Den offentliga konsten i Sverige har en lång historia. I Bo Wingrens (1997) katalogisering av den offentliga konsten i Stockholm beskrivs konst kopplad till byggnader och fristående verk från den medeltida stadens dekorativa skulpturala portaler till 70-talet samhällskritiska konstverk. Tidiga exempel på konst och arkitektur i samspel är Stockholms medeltida stadskärna där gränserna mellan arkitektur och dekorativ konst beskrivs som flytande (Wingren 1997, s.10). Rebecka Walan (2017), konstpedagog på Stockholms läns museum, beskriver hur

konstens roll under de senaste hundra åren har förändrats från att vara monumental och rent dekorativ till att idag även vara opinionsbildande och fungera som ett inslag i samhällsdebatten. Den offentliga konsten kom först att utvecklas i stadens uterum och offentliga byggnader. Den bestod av monument och äreminnen och återfanns på torg, i parker, palats och kyrkor (Wingren 1997. s,7). I Guide till svensk landskapsarkitektur beskrivs hur landskapsarkitekturen utvecklades från att främst röra nyttoträdgårdar till att handla om estetik och tillämpa ett sammanbundet formspråk mellan trädgård, park och byggnader (Hallemar & Kling. 2013 s. 206). Under efterföljande århundraden kom trädgårdskonsten att röra slutna slottsparkar för kunglighet och adel för att i slutet på 1800-talet öppna upp för medelklassen i och med de offentliga parkerna (Andersson et al. 2013 s. 220).

1.1.1 1700- och 1800-talet

Under 1700-talet beställdes konsten i det offentliga rummet främst för att befästa den styrande makten och dess förbindelse med traditioner av andlig och världslig makt. Många av de minnesmonument och statyer som återfinns runt om i Sveriges städer idag uppkom efter år 1850 och runt sekelskiftet år 1900 (Arkebäck & Sjöblom 2005. s, 17). Konstverken beställdes av tradition av kungahuset, privata institutioner, mecenater, stiftelser eller borgerskapet. Konsten uppgick till priser som vida översteg de summor som läggs på den offentliga konsten idag (Gabrielsson 2007. s, 232). Ett tidigt exempel på offentlig konst är de muralmålningar som år 1896 utfördes av Carl Larsson på Nationalmuseum i Stockholm. Konsten representerade dygder och ideal och gav samtidigt form för ett kollektivt minne (Gabrielsson 2007. s, 232).

I *Guide till svensk landskapsarkitektur* beskrivs hur stilidealet under tidigt 1700-tal även inom trädgårdskonsten präglas av den nyblivna stormakten Sveriges vilja att befästa sin ställning inom konst och arkitektur (2013. s, 207). Den konstnärliga dimensionen betonades med detaljrika parterrer, storslagna proportioner, vattenkonster och terrasser (Hallemar & Kling. 2013. s, 208). Ansvar för det offentliga rummets utformning går under perioden över från arkitekten till exempelvis konstnären eller trädgårdsmästaren (Hallemar & Kling 2013 s. 214).

1.1.2 1900-tal

Under 1900-talet etablerades yrket landskapsarkitekt i Sverige (2013 s. 225). Parkerna och stadens offentliga rum fick under perioden stor uppmärksamhet och blev en arena för att föra ut kultur och sundare levnadsvanor till folket (Hallemar & Kling. 2013 s. 228).

1937 tillträdde en ny socialdemokratisk regering som betonade vikten av kulturens roll i samhället. Konstens ansågs ha en "folkuppfostrande" uppgift och skulle vara tillgänglig för alla (Walan. 2017). Med drivfjädern att det var en samhällsangelägenhet att förbättra konstnärernas villkor och arbetsmöjligheter föreslog regeringen att ett visst belopp borde avsättas för konstnärliga utsmyckningar vid varje nytt bygge. På så vis lade man grunden för 1%-regeln. Regeln syftar till att ekonomiskt säkra den offentliga utsmyckningens roll vid varje nytt bygge men är, motsatt till vad namnet antyder, enbart en rekommendation. Rekommendationen betraktas idag som norm men efterföljs med variation i Sveriges olika kommuner (Walan 2017).

Ett paradigmskifte sker kring 50-60-talet då konsten övergår från att vara dekorativ till att utgöra samhällskritik. Ett betydande exempel från perioden är den

stora satsningen på utsmyckning av Stockholms tunnelbanesystem som Wingren (1997, s. 8) beskriver som “den kanske märkligaste manifestationen i vår tid av samarbetet mellan konstnärer, arkitekter och tekniker”. Även de moderna bostadsområdena som växte fram under 50-talet visar exempel på hur konstverk integrerades med arkitektur. Dessa konstverk, ofta i form av väggdekorationer, fordrade samarbete mellan arkitekt och konstnär (Florin 2015, s. 17).

I Kulturdepartementets utredning *Konst i offentlig miljö* beskriver Lagerbielke (1995, s. 25) att många av de offentliga miljöer som skapats under de senaste decennierna har kritiserats för att vara visuellt torftiga och likartade. Enligt Lagerbielke (1995, s. 25) har detta sin grund i att det har ansetts vara svårt att rymma konstnärligt samarbete inom projektens ekonomiska ramar. Som en följd har många av de kvaliteter som en konstnärlig utsmyckning innebär gått förlorade (1995, s. 25). Även landskapsarkitekterna förlorade under denna period mycket av sin förmåga att gestalta detaljer då dessa ersattes av moduler och färdigritade produkter som uppfyllde de statliga rekommendationerna (Hallemar & Kling 2013 s. 231).

1.1.3 Offentlig gestaltning idag

Dagens offentliga konst tar allt oftare rollen som undersökande och problematiserande. Fokus flyttar i vissa fall från den faktiska formen till konstverkens innebörd, vilket gör att den har möjlighet att tänja på invanda gränser (Arkebäck, M. & Sjöblom, F. 2005. s.19). Konsten har också i allt större grad flyttat från galleriets rum till det offentliga rummet. Även landskapsarkitekturen har under sin relativt korta historia även fått en tydligare roll som konstform, något som enligt Anders Kling (2013 s. 247) kan kopplas till den ökade uppmärksamhet som givits till det offentliga rummet. Mer pengar satsas på det offentliga rummet, på infrastrukturen och på bostädernas närmiljöer vilket, enligt Kling (2013 s. 247), återbetalas då exempelvis bostäder i närhet av genomtänkta miljöer också ökar i värde .

Det finns inga nationellt fastställda riktlinjer för hur upphandling av konst ska ske och enligt landstinget Västernorrland arbetas det på alla offentliga nivåer med egler och tolkningar av hur upphandlingsformer ska se ut både regionalt och nationellt (Landstinget Västernorrland 2014). I Uppsala kulturförvaltnings riktlinjer för offentlig upphandling står exempelvis att “Initiativ till konstprojekt för utomhusmiljöer kan komma från kulturförvaltningen, kulturnämnden, konstnärer, stadsbyggnadsförvaltningen eller allmänheten.” Enligt Landstinget Västernorrland (2014), som påstår sig arbeta efter samma stadgar som Stockholm, ska inköp av offentlig konst ske enligt lagen om offentlig upphandling. Konkurrensverket beskriver att offentlig upphandling innebär att en upphandlande myndighet, exempelvis kommunen eller landstinget, köper, hyr eller anskaffa varor eller tjänster på ett sätt så att leverantören väljs om den kan erbjuda den bästa varan eller tjänsten till de bästa villkoren (Konkurrensverket 1 2017). Vidare uttrycker de hur det kan finnas svårigheter att avgöra om ett anbud är mer ekonomisk fördelaktigt än ett annat samt att frågan om det finns andra likvärdiga konstverk ofta enbart kan bestämmas med grund i myndighetens subjektiva åsikt (Konkurrensverket 2 2017). Om så är fallet kan man använda sig av ett förhandlat förfarande utan föregående annonsering eller en direktupphandling vilket innebär att den upphandlande myndigheten inte behöver bjuda in till anbudsgivning genom att annonsera upphandlingen (Upphandlingsmyndigheten 2017). Exempelvis gäller det om

“syftet med upphandlingen är att skapa eller förvärva ett unikt konstverk eller en unik konstnärlig prestation” (Upphandlingsmyndigheten 2017).

Enligt landstinget Västernorrland används följande metoder vid inköp: *Upphandling med intresseanmälan* då uppdragsgivaren söker efter konstnärer genom att annonsera varpå konstnärer ansöker till uppdraget och sedan väljs ut genom en urvalsprocess. *Direktupphandling med undantag av konstnärliga skäl* då en konstkommité eller konstgrupp formulerar tydliga specifikationer för de konstnärliga perspektiven baserade på att en specifik konstnär ska utföra den efterfrågade gestaltningen. *Direktupphandling på grund av att kontraktets värde är lågt* används om den konstnärliga gestaltningen i fråga inte överstiger tröskelvärdet på 505 800 kr enligt lagen om offentlig upphandling. *Projektävling* kan användas om en uppdragsgivare vill få in ett antal förslag och utförandet ligger längre fram i tiden. *Parallella skissuppgifter vilket innebär att arbetsgruppen för offentlig konst utser två konstnärer som bjuds in till att lämna ett förslag till konstnärlig gestaltning* varpå ett förslag väljs ut som är i enlighet med uppdraget (Landstinget Västernorrland 2014).

Enligt Lagerbielke (1995. s 25) kan det för en konstnär utan erfarenhet av att arbeta i den struktur som byggprocessen innebär, vara svårt att finna sin roll när antalet inblandade specialiserade yrkesgrupper och sammanvägda intressen är så stort. Processen innebär en annan situation än arbetet på egen hand i ateljé (Lagerbielke. 1995. s 25). I samspelet mellan arkitekt/landskapsarkitekt och konstnär kommer det alltid att finnas vissa villkor kring konstens uppförande och funktion. Men det offentliga rummet, utanför gallerier och konstinstitutioner, öppnar också för en direktlänk mellan konstnären och en publik som annars inte hade exponerats för konst överhuvudtaget (Arkebäck & Sjöblom 2005. s 23)

1.1.4 Statens konstråd

År 1937, samtidigt som 1%-regeln infördes, bildades Statens konstråd. Utgångspunkten var behovet att administrera den statliga konstverksamheten. Staten hade en pedagogisk ambition att föra ut konsten i samhället samt att understödja konstlivet genom att ge arbetstillfällen åt landets bildkonstnärer (Wingren, B. 1997. s, 8). Myndigheten, som hör till Kulturdepartementet, har även idag ansvaret att föra ut konsten i samhället genom ekonomiskt stöd samt olika former av initiativ inom offentlig konst och samhällsutveckling (Statens konstråd. 2017). Genom att stimulera konstlivet i stort och erbjuda arbetstillfällen för konstnärer av skilda kategorier ger Statens konstråd utrymme för andra konstnärliga uttryck än de som visas på de etablerade gallerierna. Genom att föra ut konst i vardagliga miljöer kan den nå en annan publik än den begränsade publik som besöker konstgallerier (Lagerbielke. 1995 s. 82)

Under regeringsuppdraget Samverkan om gestaltning av offentliga miljöer har Statens konstråd samarbetat med bland annat Boverket och Arkitektur- och designcentrum om att utveckla och stärka en helhetssyn i planering och byggande av offentliga miljöer. Det är under det uppdraget som boken *Konsten att gestalta offentliga miljöer* kommit till. Boken beskriver 13 samverkansprojekt som har valts ut, samt givits ekonomiskt stöd, av Statens konstråd. I introduktionen står att: “samverkansprojekten har valts ut för att representera skilda situationer för inblandade aktörer som beställer, planerar, projekterar och bygger offentliga miljöer” (Statens konstråd et. al. 2014. s 10). Projekten belyser olika förutsättningar för inblandade yrkesgrupper såsom konstnärer och landskapsarkitekter.

1.2 Syfte och fråga

Syftet med arbetet är att beskriva och analysera vilka faktorer i den *gemensamma* gestaltungsprocessen som är viktiga för att dialogen och den kreativa processen mellan arkitekt/landskapsarkitekt och konstnär ska nå ett önskvärt resultat. För att uppnå syftet ställer jag frågan; hur ser den kreativa processen ut i samarbetet mellan landskapsarkitekt och konstnär?

1.3 Begreppspreciseringar

Följande begrepp används i arbetet:

Offentlig gestaltning

Med offentlig gestaltning refererar jag till Håkanssons beskrivning av begreppet: "Det handlar om utformning av de gemensamma rummen i samhället... där vi möts utanför de privata sfärerna". Håkansson (2013 s. 9) beskriver vidare att gestaltningen handlar om att ge en fysisk form till och förkroppsliga tankar och idéer.

Det offentliga rummet:

Platsen för den offentliga gestaltningen, det offentliga rummet, innefattar dels den juridiska definitionen vilken omfattar allmän platsmark i detaljplanen men också de miljöer som uppfattas och används som offentliga. Håkansson (2013 s.12) nämner torg, parker, stadsmiljöer, gallerior, trafikmiljöer som exempel på dessa.

Offentlig konst

Offentlig konst är den konst som kan upplevas i det offentliga rummet (Lagerbielke 1995 s.23) Enligt riksantikvarieämbetet är det gemensamma för offentlig konst att den är "placerad i byggnader eller miljöer som har eller har haft en offentlig verksamhet och funktion och att den ofta även finansierats med offentliga medel" (Andersson 2015)

Den kreativa processen

Med den kreativa processen menar jag i det här arbetet den arbetsprocess som konstnären och arkitekten genomgår, som rör gestaltningen och kommunikationen kring denna. Med start då samarbetet initieras tills dess att arbetet är slutfört. Den kreativa processen innefattar de steg och faktorer som tar ett projekt från idéstadie till färdig gestaltning. Den kan till exempel omfatta skisser, modellbyggande, olika former av samtal och möten.

Arkitekt

I texten används arkitekt som det begrepp som innefattar både landskapsarkitekter och byggnadsarkitekter. Yrkena uppvisar viss skillnad i arbetsuppgifter men kommer till syvende och sist från samma akademiska tradition. Båda yrkesgrupperna hanterar också övergripande frågor och problem som liknar varandra och handlar om rummets användning och utformning, brukarens upplevelse, rumsligheter och skala med mera. Ett ytterligare skäl är att den litteratur som litteraturstudien grundar sig i inte gör skillnad på yrkesgrupperna arkitekt och landskapsarkitekt.

Konstnär

I arbetet använder jag begreppet konstnär för den person som blivit anställd i projektet som den i huvudsak gestaltande kompetensen. Begreppet kan innefatta formgivare, designers, konstnärer eller andra professioner som kommer från en estetisk bakgrund och bedömts ha en sådan erfarenhet inom ämnet att de anställts i projektet.

1.4 Avgränsningar

Arbetet utgår från och avgränsas geografiskt av de projektområden som tas upp i statens konstråds bok "Konsten att gestalta offentliga miljöer". Arbetet är avgränsat till att beskriva och analysera samarbetet mellan konstnär och landskapsarkitekt i de arbeten där dessa professioner arbetat i nära kontakt med varandra för att på så vis få en förståelse för hur deras gemensamma kreativa process upplevs av dem båda. Jag tar inte ställning till projekt där konstnären har anlåtats som konsult eller ensam har haft ansvar för gestaltungsfrågorna. Trots att ett flertal professioner är inblandade i utformningen av en offentlig miljö fokuserar arbetet enbart på arkitekten/landskapsarkitekten och konstnären och samspelet mellan de professionerna för att på så vis få en djupare förståelse för den kreativa processen mellan dessa två gestaltande praktiker.

Bedömningen om vad offentlig gestaltning av god kvalitet innebär begränsas till åsikterna hos de inblandade arkitekterna och konstnärerna. Är de nöjda med resultatet och anser att det håller hög kvalitet och att processen fått ett önskvärt resultat är det tillräckligt motiv för att bedöma att projektet fått ett lyckat utfall.

2. Metod

Genom ett intresse för Statens konstråds verksamhet kom jag i kontakt med regeringsprojektet *Samverkan om gestaltning av offentliga miljöer*. Ett samverkansprojekt där syftet har varit att främja samarbeten mellan olika yrkesgrupper i arbetet med offentliga miljöer. Arbetets syfte och mål tog avstamp i intresset för samarbetet mellan Landskapsarkitekt och Konstnär vilket gjorde att regeringsprojektet kändes som en intressant utgångspunkt. Analyser och rapporter som utförts inom regeringsuppdraget samt vetenskapliga texter och artiklar på ämnet *samverkan* och *offentlig gestaltning* blev startpunkt för en dokumentgranskning där tendenser i samarbetet mellan Konstnär och Landskapsarkitekt kategoriserades och analyserades. Dokumentgranskningen kompletterades sedan med intervjuer med Landskapsarkitekter, Arkitekter och Konstnärer som varit inblandade i projektet *Samverkan om gestaltning av offentliga miljöer*. Intervjusvaren analyserades sedan och kategoriserades på samma vis som litteraturen som insamlats under dokumentgranskningsfasen för att på så vis utröna vilka faktorer som påverkar det gemensamma gestaltungsarbetet fram till det slutgiltiga resultatet, gestaltningen.

2.1 Dokumentgranskning:

Jag började med att samla empiriskt material; undersökningar och rapporter kring samarbetet mellan de två professionerna konstnär och landskapsarkitekt. Jag sökte på google scholar efter vetenskapliga texter eller artiklar genom att använda sökorden; artist, architect, cooperation, collaboration, creative process, art-architecture. De svenska sökord jag har använt var konstnär, arkitekt, samarbete, samverkan, samverkansprojekt. Jag utgick också från Statens Konstråds arbete med offentlig konst. Via Statens Konstråd kom jag i kontakt med rapporter och texter som rörde regeringsprojektet *Samverkan om gestaltning av offentliga miljöer*. Då jag insamlat empiriskt material på temat offentlig gestaltning och samverkan valde jag ut de texter som rörde själva samarbetet mellan konstnär och arkitekt eller landskapsarkitekt. Jag genomförde sedan en dokumentgranskning av de texter som valdes ut med intentionen att utröna vilka gemensamma tendenser gällande samarbetet mellan landskapsarkitekt och konstnär som verkade återkomma i texterna. Under läsningen kategoriserades dessa tendenser in under ett antal övergripande teman. Dokumentgranskningen låg sedan till grund för valet av intervjufrågor på så vis att intervjufrågorna baserades på tendenser som återkommit under läsningen.

Landskapsarkitekten och arkitekten likställdes i arbetet då de kommer från en likartad akademisk tradition och arbetssituation. Dessa yrkesgrupper kommer under arbetet att benämnas som enbart arkitekt.

2.2 Empirisk material

Statens konstråds bok *Konsten att gestalta offentliga miljöer* valdes ut som utgångspunkt för inhämtning av källor och vidare sökning på källor i ämnet samverkan. Boken som är ett resultat av regeringsuppdraget *Samverkan om gestaltning av offentliga miljöer* skildrar samverkansprojekt utförda mellan åren 2010 och 2014.

Att verka tillsammans av Maria Håkansson granskar de 13 samverkansprojekt som redovisas i Statens Konstråds bok *Konsten att gestalta offentliga miljöer*. Rapporten är resultatet av den följeforskning som KTH gjorde på Statens konstråds uppdrag och innehåller därför många intressanta reflektioner kring de processer och steg som arbetet har inneburit.

Konstnärskap i samspel av Ulrika Florin behandlar hur konstnärer upplever myndighetsledda samverkansprojekt. I Florins avhandling letade jag efter mer konkreta exempel på faktorer som har visat sig påverka kommunikationen mellan konstnär och arkitekt/landskapsarkitekt. Här hittade jag mycket information rörande skissandet som form för kommunikation samt förväntningar som rör konstnärsrollen.

Konst i offentlig miljö, är en utredning skriven av Gunilla Lagerbielke på uppdrag av Kulturdepartementet. I första hand granskar utredningen statens organisation i arbetet med offentliga miljöer. Den ger också en inblick i statens konstråds verksamhet. Även ämnen som samarbetet mellan konstnär och arkitekt berörs på ett övergripande plan. Till viss del ges också förslag på vad som skulle underlätta samarbetet mellan yrkesgrupperna.

2.3 Intervjuer med konstnärer och arkitekter/landskapsarkitekter:

Projekten i statens konstråds bok *Konsten att gestalta offentliga miljöer* valdes ut som utgångspunkt för intervjuer. Intervjuerna genomfördes med involverade i projekten för att få en djupare förståelse för hur den gemensamma arbetsprocessen upplevdes från både arkitektens och konstnärens perspektiv samt för att komplettera det empiriska materialet från dokumentgranskningen med ett personlig perspektiv från de inblandade. Intervjufrågorna fokuserade på vilka faktorer som påverkade det gemensamma gestaltungsarbetet fram till det slutgiltiga resultatet, gestaltningen, samt hur de inblandade parterna reflekterade kring möjliga förbättringar av processen.

Jag genomförde kvalitativa intervjuer via mail med inblandade konstnärer och arkitekter i tre av de 13 samverkansprojekt som beskrivs i statens konstråds bok *Konsten att gestalta offentliga miljöer*. Fem projekt valdes till en början ut med motiveringen att de uppvisade störst del samarbete mellan konstnär och arkitekt av de tretton projekt som redovisades i boken. Totalt sex av de 15 personer jag skickade frågorna till svarade på de mail jag skickat ut eller hade möjlighet att medverka inom tidsramen för arbetet och dessa sex personer ingick i tre av de ursprungliga fem projekten. Intervjuerna analyserades sedan och kategoriserades på samma vis som litteraturen som insamlats under dokumentgranskningsfasen för att på så vis utröna vilka faktorer som påverkade den gemensamma kreativa processen och dess slutgiltiga resultat.

De samverkansprojekt som valdes ut som grund för intervjuer med medverkande konstnärer och arkitekter/landskapsarkitekter redovisas nedan i bokstavsordning:

Gummifabriken, Värnamo kommun. Projektet startade år 2010 och omfattar ombyggnation av inne- och utemiljö av en före detta Gummifabrik till ett kultur- och aktivitetshus. Planerad sluttid för projektet var år 2015 men vissa verk är på grund av tillverkningstekniska skäl ännu inte på plats år 2017. Gestaltningen omfattar skulpturala verk i entréhallen och på entréplanen (Statens Konstråd et.al 2013 s. 81).

Gruvstadsparken, Kiruna kommun: Projektet inleddes år 2010 och kommer enligt Statens Konstråd stå färdigt om några år. Landskapet kring gruvan kommer att kontinuerligt förändras i och med att gruvbrytningen Kiruna gör att staden förflyttar sig. Gestaltungsförslagen innefattar dels Lysmasken som är en slingrande, signalröd stålkonstruktion som sträcker sig genom landskapet samt en park med byggnadsliknande formationen skapade av rivningsmassorna där de byggnader som rivits tidigare stod (Statens Konstråd et.al 2013 s. 153).

Nya färjeterminalen i Tuvesvik, Orust: Projektet startade år 2006 och stod färdigt år 2013. Gestaltningen innefattar en utsiktspunkt och en skulptural trappa mellan en plan framför huvudbyggnaden och det omgivande klipplandskapet (Statens Konstråd et.al 2013 s. 69)

Sånghusvallens skola, Krokoms kommun: Projektet startade år 2010 och stod färdigt år 2012. Konstnärliga gestaltningar förekommer både i skolbyggnaden och på gården och omfattar till exempel en skulptural trappa med en rutschkana av konstnären Sofie Weibull (Statens Konstråd et.al 2013 s. 49).

Följande konstnärer, arkitekter och landskapsarkitekter har intervjuats:

- » Sofie Weibull, konstnär, Sånghusvallens skola
- » Mia Fkih Mabrouk, konstnär, Tuvesviks färjeterminal
- » Malin Bogholt, konstnär, Gummifabriken
- » Carl Richard Söderström, konstnär, Gummifabriken
- » Kia Bengtsson Ekström, arkitekt, Gummifabriken
- » Kina Bergdahl, landskapsarkitekt, Gummifabriken

Intervjumetoden följde den för *strukturerade intervjuer* där frågorna är färdigformulerade men där utrymme ges för öppna svar från respondenten (Eva-Lotta Sallnäs, 2018). När intervju svaren erhållits sorterades samtliga svar in under respektive fråga för att göra det möjligt att se övergripande mönster. Frågorna anpassades till respondenten genom att antingen placera “konstnären” eller “arkitekten” inom parentes i frågorna nedan:

Uppstartskede:

- » I vilket skede under processen inleddes samarbetet med ()?
- » Upplevde du att du och () hade samma mängd information om projektet när ni startade ert samarbete.
- » Om svar ja/nej: Hur påverkade det den fortsatta processen?
- » Hur kopplades verket till projektområdet/platsen ni arbetade med?
- » Upplevde du att ni hade en gemensam bild av projektområdet/platsen?
- » Om ja: Påverkade det er gemensamma arbetsprocess? På vilket sätt?
- » På vilket sätt skapades en gemensam referens till projektområdet?
- » Om nej: Påverkade det er gemensamma arbetsprocess? På vilket sätt?

Möten:

- » Hur ofta under arbetsprocessen hade ni möte?
- » Hur var era möten utformade?
- » Vilka faktorer under mötena underlättade samarbetet?

Kommunikation:

- » Vilka faktorer var särskilt viktiga för att ni skulle förstå varandra?
- » Vilka faktorer kring arbetsprocessen var svårast att nå samförstånd kring?
- » Varför?
- » Vilka faktorer var svårast att kommunicera till ()? Varför?

Samarbetet:

- » Beskriv övergripande hur arbetsprocessen mellan dig och () såg ut i projektet XXX?
- » Kan du nämna något i samarbetet som fungerade särskilt bra?
- » Vad i samarbetet fungerade mindre bra, varför?
- » Vilka steg i processen upplevde du en lucka i er gemensamma referensvärld?
- » Vad tror du hade förbättrat er gemensamma arbetsprocess?
- » Vilka faktorer saknades i er gemensamma arbetsprocess?
- » Vilka steg under den gemensamma processen var viktigast för att samarbetet skulle fortskrida?
- » Blev du nöjd med den slutgiltiga gestaltningen? Varför?

Reflektioner:

- » Har du tidigare eller senare erfarenhet av att arbeta med ()?
- » Har du några reflektioner kring det?

- » Upplever du att det finns en hierarki i samarbetet mellan konstnär och arkitekt/landskapsarkitekt?
- » Hur ser den isåfall ut?

3. Resultat

Utfallet av litteraturstudien och intervjuer struktureras efter sju huvudfaktorer: Utbildning/Gemensam kunskap hos yrkesgrupperna, Skissen som kommunikationsverktyg, Samverkan i ett tidigt skede, Förståelse för roller och förväntningar, Ömsesidig förståelse för gestaltungsprocessen, Möten och Hierarkier. Under varje faktor redogörs först för resultatet från dokumentgranskningen, sedan följer en koppling till de intervjusvar respondenterna lämnat. Intervjusvaren sammanfattas i övergripande tendenser och utvalda kärnfulla citat.

3.1 Utbildning/Gemensam kunskap hos yrkesgrupperna

Möjligheter för att ett gott samarbete ska uppstå mellan arkitekt och konstnär bygger, enligt Lagerbielke (1995 s 27), dels på en god attityd i mötet och dels på förutsättningen att konstnären är bekant med arbetsprocessen som kännetecknar byggandet av en offentlig miljö och exempelvis kan läsa ritningar samt ha en förståelse för vilka material som kan användas. På motsvarande sätt behöver arkitekten ha insikt och förståelse i konstnärens arbete och förutsättningar för dess skapande process. (Lagerbielke. 1995 s 27).

Någon utbildning med fokus på samarbete mellan yrkesgrupperna finns enligt Lagerbielke (1995 s 27) dock inte inom någon av de akademiska traditionerna. Vid konstfack ges dock undervisning i monumentala tekniker (Konstfack 2017). På Valand i Göteborg ges också kurserna: *Att beställa och curera konst i det offentliga rummet* samt *Att arbeta konstnärligt i det offentliga rummet* vilka syftar till att förbereda konststudenterna för ett tvärprofessionellt arbete (Göteborgs universitet 2016) Inom arkitekturutbildningarna har på motsvarande sätt Lunds tekniska högskola infört en möjlighet att samverka med konstnärer under arkitektstudenternas projektarbete (Kulturdepartementet 1995 s 27). Arbetet med offentlig konst ställer dock krav på utbildning inom båda yrkesgrupperna (Kulturdepartementet, 1995. s 28). Lagerbielke (1995. s 28) föreslår att utbildning som siktar mot att arbeta med konstnärliga insatser i det offentliga rummet bör drivas i form av påbyggnadsutbildning. Motivationen är att varje yrkeskategori som en förberedelse behöver en grundläggande utbildning inom sitt eget fack för att i framtida samarbete mellan professionerna kunna ges den trygghet som kommer med ett gediget yrkeskunnande (Lagerbielke, 1995. s 28)

Även intervjuerna tyder på ett behov av ömsesidig kunskap hos yrkesgrupperna Tre av fyra intervjuade konstnärer uttrycker att den gemensamma arbetsprocessen hade gynnats av att arkitekter och bygglidare har mer kunskap om en konstnärs profession och kunskap då denna inte nödvändigtvis passar in under den generella formen för en byggprocess. 2 av 4 konstnärer beskriver hur de upplever att vissa saker i byggprocessen tas för givet av landskapsarkitekter och arkitekter, varpå

konstnären inte informeras om alla ändringar och steg. Konstnären Bogholt beskriver att denna brist på kunskap hos den egna yrkesgruppen kring de steg som byggprocessen innebär kan leda till att konstnären upplevs som strulig eller "flummig". Konstnären Weibull uttryckte också just "svårigheten att arbeta med att gestalta i förhållande till alla lagar och föreskrifter som finns vad det gäller säkerhet och funktion...".

Även arkitekten Bengtsson Ekström uttrycker att det saknas gemensam kunskap om tider, projektering och byggprocess, exempelvis "Att ett fundament skall vara klart 20 månader innan konstverket skall vara klart" och landskapsarkitekten Bergdahl yttrar att "det hade varit önskvärt med en större förståelse och kunskap hos konstnärer kring arkitektens arbetsfält för att på så sätt skapa förutsättningar för bättre möten".

De två arkitekterna uttryckte även ett behov av förståelse och erfarenhet av att arbeta i grupp med den dynamik som medföljer. Bengtsson Ekström uttrycker att arkitekter alltid samarbetar; med beställare, konstruktörer, ventilation, brandskydd med flera men att "konstnärer ibland bara gör sin sak i enskilt rum och huvud. Då kan det kollidera."

3.2 Skissen som kommunikationsverktyg

Florin (2005. s.57) undersökte genom fallstudier de möjligheter och begränsningar som konstnärer möter i myndighetsledda samverkansprojekt. Fallstudien visade att användandet av skisser och modeller kan underlätta kommunikationen i ett samverkansprojekt och i vissa fall fungera som ett förenande kitt (2005. s.57). Det visade sig också att intensiteten i designteamets samtal ökade när man kunde samla kring ett fysiskt föremål såsom en modell. Florin (2015 s. 59) märkte även att diskussionen kom att handla om både övergripande designfrågor och detaljlösningar i diskussionen kring modellen. När det gällde handskisser eller digitala skisser uttryckte hon hur det fanns en viss skillnad i hur dessa tolkades.

Handskisserna uppfattas ofta som mer preliminära och öppna för vidare diskussion. Som att handskissen som form inbegrep en överenskommelse om att förslaget skulle komma att vidareutvecklas. De digitala skisserna förmedlade i högre grad gestaltungsförslagets innehåll och uppfattades som mer slutgiltiga trots att de i själva verket är lättmodifierade. Med detta som grund beskrev Florin (2015 s. 58) vidare hur användandet av den digitala skissen i ett tidigt skede kunde komma att hämma gestaltungsprocessen. Båda formerna kom att samla gruppen fysiskt på en plats vilket i sig gynnade diskussionen. I båda fall uppstod också möjligheten att direkt åtgärda delar av skissen baserat på diskussionen som fördes (2015 s. 58). Florin (2015 s. 59) avslutade sin diskussion kring de olika skissformerna genom att uppmantra till att anpassa skissen efter var i gestaltungsprocessen projektgruppen befinner sig och vad skissen ska förmedla. Något som Florin (2015 s.64) menade kunde göras genom att anpassa skissen till dess funktion; som ett idéutkast eller en presentation av en färdig idé, för att samla medverkande kring en diskussion eller för att redovisa färdiga detaljer.

I intervjuerna uttrycker både de tillfrågade konstnärerna och landskapsarkitekterna/arkitekterna hur olika former av skissande underlättade samarbetet och förde processen framåt. Vidare beskrivs hur möjligheten att kunna tänka fritt och tidigt redovisa idéer runt gestaltning, som inte nödvändigtvis behöver överens-

stämman med ett slutgiltigt resultat, underlättar processen. Konstnären Söderström beskriver hur en skissprocess där de landskapsarkitekter som var inblandade i projektet genom att illustrera gestaltningen i miljö underlättade förståelsen mellan de samverkande. Några beskrev också hur illustrationer tydliggjorde idéer kring slutresultatet. Konstnären Weibull beskriver hur “en gemensam spånar & teckningsworkshop” underlättade arbetet. Även landskapsarkitekten Kina Bergdahl uttryckte att kommunikationen underlättades av “att det fanns bra diskussionsunderlag för att förstå varandra i form av skisser, ritningar och modeller.”

3.3 Samverkan i ett tidigt skede

I Maria Håkanssons (2013 s. 124) rapport Att verka tillsammans redovisas inledningsvis att gestaltungsfrågorna måste finnas med i ett tidigt skede i projekt för att bli en mer integrerad del. Håkanssons påstående stöds också av Lagerbielke (1995 s.24) som menar att ett samarbete som inleds tidigt är av stor betydelse för att tillräcklig tid ska kunna ges till den skapande processen. Ett samarbete som inleds tidigt under processen är enligt Lagerbielke (1995. s 24) också av vikt för att båda parter på samma sätt ska kunna bidra till att skapa helhetslösningar i gestaltningen och ges samma förutsättningar i detaljplaneringen. Vidare beskriver Håkansson (2013 s. 124) hur de samverkansprojekt som initierats i en relativt tidig fas har kunnat etablera en större helhetssyn och haft en större frihet att anpassa organiseringen av arbetet än de projekt där samverkan introducerats i ett senare stadiet. Den mer genomgripande utformning av principer, processer och rutiner som krävs i ett samverkansprojekt är svårare att påverka i sena skeden av processen (Håkansson 2013 s. 124).

Enligt Håkansson (2013 s. 125) är tidsaspekten av stor vikt då det tar tid att förstå varandras kompetenser, hitta ett gemensamt språk, gemensamma arbetsmetoder och att skapa en gemensam grundsyn på projektet. Många av de inblandade arkitekterna, landskapsarkitekterna och konstnärerna i de 13 samverkansprojekten uttryckte också att man hade önskat att komma in i tidigare skeden för att i större grad kunna utveckla en bredare samverkan (Håkansson 2013 s. 115). Enligt Håkansson (2013 s. 125) har tidsaspekten varit viktigare under vissa av de 13 samverkansprojekten än under andra men övergripande för samtliga projekt är att ett grundläggande gemensamt förarbete har lönat sig för den slutgiltiga utformningen på så vis att en diskussion kring den konstnärliga gestaltningen tidigt förankrats. Denna integration där konstnär och arkitekt/landskapsarkitekt samarbetar kring det offentliga rummet bör enligt Lagerbielke (1995. s 24) utökas för att på så vis skapa helhetsmiljöer där samverkan sker om alla detaljer i den offentliga miljön.

Många av de tillfrågade konstnärerna uttrycker att samverkan i ett tidigt skede är av vikt för att skapa möjlighet för övergripande tolkningar och beslut. Att tidigt kunna redovisa idéer kring gestaltningen skapar enligt vissa konstnärer också en större möjlighet för deras idéer att få en grund i de praktiska och ekonomiska förutsättningar som en byggprocess innebär. Det gör det också möjligt för övriga kompetenser att kunna göra eventuella anpassningar kring verket. Konstnären Weibull beskriver hur det kan bli kostsamt om byggprocessen hinner gå för långt innan samarbetet med konstnären startar med exemplet:

Om en belysning behövs till konstverket utomhus och platsättningen redan är gjord, då måste den rivas upp för att elen ska kunna grävas dit. Då kostar det också mer. Annars får konstverket vara utan belysning eller belysas från en annan (sämre placerad) plats längre ifrån dit elen redan är dragen. Därför blir det billigare om konstnären kommer in tidigt och ser möjligheter i bygget av verket och visar skisser på byggmöten på hur och vad konstverket behöver och kräver.

Landskapsarkitekten Bergdahl samverkade med en konstnär som inte hade möjlighet att medverka fram till det tredje mötet och beskriver hur detta var negativt för processen då konstnären under det tredje mötet presenterade “en färdig skulptur utan att ha fått en ingående beskrivning av den miljö som konstverket skulle vara en del av” varpå skulpturen behövde omarbetas för att anknyta till platsen.

3.4 Förståelse för roller och förväntningar

Många faktorer förenar konstnären och arkitekten men enligt Lagerbielke (1995. s 26) har deras yrkesroller fjärrmat sig från varandra under 1900-talet vilket har lett till att arkitekten och konstnären idag arbetar under olika förutsättningar. Vidare beskriver Lagerbielke (1995 s.26) hur arkitekten i högre grad arbetar i en utpräglad uppdragssituation och har kommit att anta en roll som samordnare där utgångspunkten ligger i tekniska och ekonomiska överväganden. Synen på konstnärskapet har under det senaste århundradet, enligt Lagerbielke (1995. s, 26), däremot präglats av individualitet och betoning har legat på möjligheten för konstnären att arbeta under villkor enbart uppställda av sig själv. Arkitekten har på dessa grunder inte en lika direkt relation till sitt verk som konstnären (Lagerbielke. 1995. s 26). Enligt Florin (2015 s. 71) ges konstnären generellt ett större spelrum än arkitekten och anlitas i vissa fall för att de kan ta rollen som den som får pröva okonventionella lösningar. Konstnären Andrea Hvistendahl (citerad i Florin 2015 s. 71) uttrycker sig i Florins undersökning på följande vis “vi har lov att vara både pajasen, geniet och allt det där... jag kallar det fripass”.

Lagerbielke (1995. s 26) uttrycker att det generellt kan sägas att konstnären i första hand förväntas samarbeta med arkitekten då denna har det övergripande uppdraget att bilda en sammanhållen helhet i vilken konstnärens bidrag ska ingå. Med utgångspunkt i den svenska funktionalismen beskriver Gabrielson (2007. s 234) hur den offentliga konsten skulle ge rum för det mänskliga i arkitekturen. Ett uttryck vilket hon menar tyder på “en splittring mellan de två professionernas roller där konstnären förväntas förmänskliga och mjuka upp den hårda och tekniska arkitekturen”. Konstnären anlitas också i större omfattning för att skaka om och skapa kreativa processer (Florin. 2015. s 12) Dock kan det enligt Lagerbielke (1995. s, 26) inte ligga på konstnären att ensam svara för “det konstnärliga”. Behovet är stort av en uttrycksfull arkitektur med vilken ett konstnärligt bidrag kan samspela med estetiskt (Lagerbielke. 1995. s 26).

Håkansson (2013 s. 122) beskriver hur införandet av ytterligare en gestaltningskompetens i en byggprocess där arkitektens/landskapsarkitektens roll redan är relativt svag kan uppfattas som ett ifrågasättande av arkitektens-/landskapsarkitektens kompetens till att skapa goda miljöer. Detta är något som enligt Håkansson (2013 s. 122) kan skapa konflikter kring vilken kompetens som ska inneha den gestaltande rollen. Även Lagerbielke (1995. s 26) beskriver hur underliggande konflikter kan försvåra processen, där arkitekten kan känna sig

hotad i sin yrkesroll samtidigt som konstnären kan uppleva det svårt att inordna sig under de krav som byggprocessen ställer. Dock påpekar Håkansson (2013 s. 122) att gestaltningskompetensen framförallt ska ses som något som uppstår i mötet mellan yrkesgrupperna och därför kan innehas av många yrken.

I Håkanssons (2013 s. 117) granskning beskriver hon vidare att förutfattade meningar om stereotyper som förknippas med de olika yrkesrollerna ofta påverkar förväntningar i mötet mellan rollerna. Håkansson (2013 s. 117) ger som exempel "den krångliga konstnären, den byråkratiska planeraren och den oflexibla byggaren" som vanliga stereotyper som enligt henne är viktiga att bryta tidigt i samarbetet. Håkansson (2013 s. 117) fortsätter dock med erfarenheten att dessa förutfattade meningar är något som, om de fanns inledningsvis, i de allra flesta fall löses upp som en följd av upprepade personliga möten. Dock vill Håkansson (2013 s. 117) understryka vikten av att vara medveten om vilka förutfattade meningar som påverkar en själv och de yrkesroller som samarbetet innefattar för att enklare kunna hantera dessa.

Landskapsarkitekten Bergdahl uttrycker sig på följande sätt om roller och revirtänk inom processen:

Jag upplever det som att konstnärer ofta arbetar mycket "på sin egen kammare" och att de har väldigt stor integritet. Det kan leda till ett klimat som inte främjar samarbete och holistiska lösningar. Det kan i sin tur innebära att konstnären ser sitt verk som platsens huvudattraktion och där landskapet bara har som uppgift att understödja verket. På motsvarande sätt kan landskapsarkitekturen ta för lite hänsyn till konstverket. Det finns en ovana att arbeta ihop som tyvärr leder till att det finns viss rädsla att bli överkörd, främst hos konstnärer.

Många av konstnärerna uttrycker också att det finns praktiska svårigheter förknippade med vilka olika roller alla har i en byggprocess och vem som vet vad. Konstnären Weibull uttrycker vikten av tydlighet kring roller, känslan av att veta vem som kan tillfrågas och möjligheten att tillfråga den specifika professionen så att hon kunde "få svar av den arkitekt som hade fokus på rätt del och hade den bästa kunskapen om min fråga" Hon fortsätter med att beskriva hur de långa led som byggprocessen innebär gör att det är svårt att veta hur den ursprungliga idén kommer att förverkligas.

3.5 Ömsesidig förståelse för gestaltningsprocessen

Florin (2015 s. 69) beskriver att konstnärerna i de samverkansprojekt hon har undersökt ofta har upplevt att de har fått lov att anpassa sin process. Däremot uttryckte de även hur det nya sammanhang som kom med myndighetsledda projekt hade givit dem ett nytt utgångsläge där de fick större legitimitet och bättre ekonomiska förutsättningar än om de arbetat själv (Florin 2015 s. 69). Den tekniska aspekten som en byggprocess innefattar med den mängd hänsyn som ska vägas in kan enligt Lagerbielke (1995. s 26) också ses som hämmande för vissa konstnärer. För andra innebär dessa särskilda krav en stimulerande utmaning (Lagerbielke. 1995. s 26).

Två av fyra konstnärer beskriver hur en konstnär och en arkitekt inte arbetar på samma sätt samt att processerna kan se väldigt olika ut vilket i vissa fall gör det svårt att hävda sin unika process och sitt arbetssätt. Generellt uttrycker samtliga tillfrågade hur ett positivt och tillåtande klimat under möten och ömsesidig respekt underlättade processen.

Konstnären Bogholt uttrycker att projektens tidsrymd kan innebära viss problematik för en konstnär som inte är anställd på heltid: "Att vara jourhavande konstnär under så här många år kan vara svårt när man samtidigt har andra jobb och uppdrag som man arbetar med." Arkitekten och landskapsarkitekten uttrycker hur processen ser olika ut beroende på konstnärens vana av samarbete och personliga process. Landskapsarkitekten Bergdahl beskriver också hur den viktigaste faktorn i samarbetet är "kunskap och förståelse för varandras arbetsprocesser".

3.6 Möten

Samtliga respondenter svarade att regelbundna möten var av stor vikt för att yrkesgrupperna skulle förstå varandra. Exempelvis gemensamma delmål & möten både via e-post, telefon eller via fysiska möten, där presentationer av tankar och visioner av respektive yrkeskategori kunde äga rum, beskrivs som faktorer av vikt för förståelsen mellan yrkesgrupperna. Några av konstnärerna beskrev hur samtal med arkitekterna om material och dimensioner gav dem en bra uppfattning av rummet/platsen samt att kommunikation och samtal var av stor vikt för processen. Landskapsarkitekten Kina Bergdahl uppgav att samarbetet fungerade särskilt bra; "de gånger då vi hade direkt kontakt via möte eller telefon". Även konstnären Söderström beskrev hur en positiv faktor var att alla träffades i början för att få en gemensam känsla för projektet, orten och möjliga användningsområden för platsen samt senare under processen för att dela idéer kring gestaltning.

3.7 Hierarkier

Florin (2015, s.45) beskriver hur ett uppdrag för en myndighet i vissa fall kan utmana en konstnärs integritet både som person och yrkesutövare och hur det kan uppstå frågor om makt eller hierarki. Exempelvis kan det, enligt Florin (2015, s.45), uppstå konflikt när det gäller i vilken utsträckning konstnären låter uppdragsgivaren påverka gestaltningen av ett verk. Florin (2015, s.45) menar även att det i en uppdragssituation krävs mod hos konstnären för att hävda sin praxisrelaterade kunskap och kunna försvara sin gestaltning. Med grund i de fältstudier Florin (2015, s.66) utfört redogör hon också för hur konstnärerna emellanåt upplevt det som att de anpassat sitt arbete mer än vad de egentligen velat. "Oförutsedda händelser, upptåg och infall som kan få ett tämligen stort utrymme i en konstnärs arbetsprocesser har i flera fall tonats ner." (Florin 2015, s.66).

Den fråga som rör vilka hierarkier som kan uppstå inom ett projekt och hur dessa påverkar samverkan är den som erhållit minst antal intervjusvar. Hos de respondenter som har svarat har två respondenter uttryckt att de inte upplever att det finns en hierarki. Däremot rör följande svar på övriga frågor vid ämnet hierarkier: Konstnären Bogholt uttrycker sig på följande sätt:

Arkitekten hade vid uppstart betydligt mer kunskap om projektet, deras arbete hade pågått länge innan konstnärerna blev inkopplade. Arkitekterna var mer injobbade och hade all kunskap om processen i ett bygge, ändringar och kontinuerligt ändrade tidsplaner, som jag inte var insatt i på samma sätt.

Även arkitekten Bengtsson Ekström svarar på frågan om huruvida konstnär och arkitekt hade samma mängd information om projektet när de startade samarbetet på

följande vis; "Nej, vi hade ju arbetat några år redan. Vi och beställaren var redan 'besjälade'.

4. Diskussion

Arbetet syftade till att undersöka vilka faktorer i den gemensamma gestaltungsprocessen som påverkar dialogen och den kreativa processen mellan arkitekt/landskapsarkitekt och konstnär.

Under den första fasen av arbetet då jag sökte information om hur samarbetet mellan arkitekt och konstnär ser ut kändes det relevant att undersöka samarbetet ur ett historiskt perspektiv. Mycket litteratur fanns om olika konstnärliga verk i byggnader och parker men jag lyckades inte hitta någon information om hur processen som lett fram till den specifika gestaltningen sett ut och hur förutsättningarna för samarbete mellan konstnärer och arkitekter fungerat historiskt sett.

Intervjusvaren bekräftade och kompletterade de teorier om processen som byggts upp från dokumentgranskningen. Då svaren från intervjuerna analyserades kunde en kategorisering ske av specifika faktorer i processen som är av vikt för samarbetet.

Behovet av gemensam utbildning var ett återkommande tema i intervjusvaren och föreslås också av Lagerbielke (1995, s. 28) i Kulturdepartementets utredning Konst i offentlig miljö. Resultatet pekar mot att det är ömsesidigt från både konstnärens och arkitektens håll att större förståelse för den egna professionens process och förutsättningar efterfrågas hos den samverkande parten. Det tyder på att konstnären arbete i ett samverkansprojekt skulle underlättas av en större förståelse kring anläggning och byggprocess. Arkitekten skulle i sin tur genom att tidigare satt sig in i och undersökt olika konstnärliga tillvägagångssätt möjligtvis kunna bemöta konstnären med större förståelse och ha möjlighet att verka i samma begreppsvärld.

Ett förslag för Konstnärer och Arkitekter som har ett intresse av att arbeta inom samverkansprojekt skulle exempelvis kunna vara att någon form av gemensam utbildning för de båda professionerna erbjuds. Alternativt skulle fortbildning för yrkesverksamma konstnärer och arkitekter som är intresserade att samarbeta över disciplinens gränser kunna underlätta. Samverkansprojektet som form erbjuder en ny sort process för konstnären som skiljer sig från det enskilda arbetet. Därmed inte sagt att alla upplever kompromissen som negativ för sin process. Eventuellt har även bemötandet yrkesgrupperna emellan till stor del att göra med tidigare erfarenhet vilket isåfall också kan antyda att gemensam utbildning är av vikt.

Behovet verkar, precis som Florin (2015, s.57) beskriver i Konstnärskap i samspel, finnas att samlas kring ett formmässigt uttryck som är mer fysisk än det som språket kan uttrycka. Nyttan med att presentera tankar på ett mer eller mindre löst sätt genom olika former av gestaltning av idéer återkommer i både litteratur och intervjuer. Resultatet tyder på att just skissens förmåga att uttrycka en idé utan att, som konstnären Söderström uttrycker sig; "nödvändigtvis behöva överensstämna med ett slutgiltigt resultat" verkar vara en central del i gestaltungs-

processen och framförallt i kommunikationen mellan samverkande parter. Resultatet från både litteraturstudie och intervjuer pekar mot att en större tidsrymd skapar bättre förutsättningar, mindre felmarginal och bättre möjligheter till detaljplanering i den gemensamma processen. Samt att ett tidigt initierat samarbete ger större möjlighet för de samverkande parterna att skapa en gemensam referens till platsen och de förutsättningar som styr projektet. Eventuellt finns det inte möjlighet att samverka från de första stegen i alla projekt. Dock tyder resultatet från litteraturstudien på att välgrundade analyser och tydligt formulerade program är av vikt för kommunikationen. Håkansson (2013, s. 125) uttrycker till exempel hur ”ett grundläggande gemensamt förarbete har lönat sig för den slutgiltiga utformningen”.

Precis som konstnären Weibull antyder så pekar resultatet också på att det blir mer kostnadseffektivt om en konstnär kommer in i ett skede i projektet där det planerade verket rent praktiskt kan integreras i den omgivande miljön för att på så vis säkra de ekonomiska resurser som kommer krävas för gestaltningen. Frågan om vilka förutfattade meningar om roller som finns hos de medverkande i ett samverkansprojekt är intressant då yrkesrollerna båda delar en gestaltande roll men har sin grund i olika akademiska traditioner. Då båda roller har en vana av att inneha en gestaltande kompetens i projekt antyder resultatet i litteraturstudien på att den förskjutning av arbetsuppgifter som introduktionen av ytterligare en gestaltande kompetens innebär kan skapa viss förvirring kring rollfördelningen.

Vissa konstnärers integritet och behov av att styra sin process själv utan anpassning till medarbetare, verkar i vissa fall kunna skapa svårigheter i mötet mellan yrkesgrupperna. Arkitekten Bengtsson Ekström uttrycker att mötet blir svårt om konstnären inte förmår anpassa sig till övriga i samarbetet och i för hög grad ”odlar det självständiga varandet”. Svaren kan tyda på att tillfrågade arkitekter/landskapsarkitekter i högre grad efterlyser en kollektiv inställning till arbetsgruppen hos konstnären i motsats till att placera den konstnärliga utformningen i centrum. Möjligtvis kan denna tendens härledas till den post-modernistiska traditionen där synen på konstnären präglats av individualitet och som Lagerbielke (1995, s 26) beskriver det : “betoning har legat på möjligheten för konstnären att arbeta under vilkor enbart uppställda av sig själv”.

Resultatet från intervjuerna tyder också på ett behov av att fastställa yrkesgruppernas uppgiftsområden i uppstarten för varje projekt, eller kartlägga vilka kunskaper som projektgruppen innehar. På så vis kan man tydliggöra rollfördelningen för samtliga inblandade. Genom tidiga möten där de två kompetenserna möts skulle också förutfattade meningar kunna överbryggas.

Det verkar vidare finnas en stor bredd i huruvida konstnärer och arkitekter upplever att deras individuella arbetsprocess kan anpassas till det arbetssätt som en byggprocess innebär. Dock kan man anta att olika konstnärers arbetsprocess skiljer sig åt, vilket också bekräftas av Bengtsson Ekström och Bergdahl som beskriver hur processen ser olika ut beroende på konstnärens vana av samarbete, unika ingång och personliga process.

Något som generellt kan avläsas av resultatet är vikten av regelbundna möten under arbetsprocessen. Vikten av att bolla idéer, pröva sina förslag och kunna ha en direkt kommunikation kring gestaltningen går igen i samtliga intervjusvar. Landskapsarkitekten Bergdahl uttrycker i resultatkapitlet hur det faktum att den konstnär som hon samarbetade med missade sina två första möten ledde till miss-

förstånd och omtagningar senare under processen. Detta exempel pekar också på vikten av att under arbetets gång stämma av med övriga samverkansparter så att helheten i projektet bibehålls.

Generellt för samtliga projekt är att arkitekterna har varit inkopplade i ett tidigare skede i processen och att konstnärerna kommit in senare vilket har påverkat den mängd information varje part har besittit. När Bengtsson Ekström beskriver det som att arkitekterna på grund av detta redan var "besjälade" med beställaren så skulle det kunna tyda på att arkitekterna i detta projekt befinner sig högre upp i hierarkin än konstnärerna då de tas in. Hade konstnärer och arkitekter kopplats in vid samma fas, exempelvis i analysfasen, hade det möjligtvis etablerat ett mer jämlikt förhållande mellan de två professionerna i det fortsatta arbetet.

4.1 Metoddiskussion

För att utröna vilka faktorer som är viktiga för processen har jag dels behövt söka en grund och faktiska råd kring processen i avhandlingar och rapporter som har undersökt ämnet samverkan. Jag har också behövt insamla personliga åsikter från intervjurespondenter från båda yrkesrollerna för att på så vis få en bredare förståelse för vilka faktorer som påverkar och underlättar en samverkansprocess.

Valet att basera intervjuer och till viss del litteraturstudien på samverkansprojekt som initierats av Statens Konstråd, och som därmed haft utgångspunkten att främja samverkan, ger förmodligen inte en rättvis bild av hur situationen för samverkan ser ut i de flesta projekt i Sveriges kommuner idag. Håkansson (2013 s.15) uttrycker också att Statens Konstråds medverkan i vissa fall har lett till att processen skiljt sig från den av ett mer traditionellt uppdrag för offentlig konst. Vidare så har intervjuerna påverkats av att de utfördes via mail. Hade de utförts öga mot öga eller på telefon hade de eventuellt givit ett annat resultat. Möjligtvis hade det givit större möjlighet att analysera svaren på plats med respondenten. Intervjuer utförda över telefon eller ansikte mot ansikte öppnar upp för att kunna förklara frågor, svar eller reda ut missförstånd mer direkt. Intervjuformen, där mailkontakt är den enda kontakten skulle därav kunna innebära en felkälla. Dock gjorde formen att respondenterna kunde välja att svara när de hade tid under dagen och ta god tid på sig att tänka på svaren och ge utförliga svar.

Något som vidare kan ha påverkat resultatet är det faktum att intervjurespondenterna inte har varit anonyma. Eftersom intervjuerna tagit avstamp i ett projekt där respondenterna samverkat med möjliga framtida kollegor eller samarbetspartners skulle detta kunna påverka hur sanningsenliga eller kritiska de vågat vara i sina svar. Frågan om vad som har fungerat sämre i samarbetet har ofta lämnats blank vilket kan bero på detta. Respondenterna har i huvudsak deltagit i fyra av de tretton samverkansprojekten som Statens Konstråds Konsten att gestalta offentliga miljöer redovisar. Detta gör också att urvalet blivit begränsat. Dock är det totalt sex personer som givit sina reflektioner och åsikter vilket ger en viss bredd. Intervjun innehöll också frågor som tillät en vidare reflektion kring samverkan vilket innebar att respondenten kunde koppla till tidigare eller senare projekt för att ge ytterligare tyngd till sina svar.

4.2 Vidare frågeställningar

För att få en ökad differentiering i erfarenheter och synpunkter hos respondenterna skulle det vara intressant att undersöka erfarenheter av samverkan hos en bredare grupp konstnärer och arkitekter och inte enbart fokusera på de som ingått i Statens konstråds projekt. Dessa representerar en grupp där medvetenheten kring samverkan och vikten av konstnärlig gestaltning förmodligen varit relativt hög även i initieringsstadiet. För att få ytterligare kunskap om hur man arbetar med processen kring offentlig gestaltning skulle det vara intressant att göra undersökningen genom att välja ut konstnärer och arkitekter, som inte varit kopplade till Statens konstråds projekt, från samtliga kommuner i Sverige.

Referenser

- Anderson, R. 2015. Riksantikvarieämbetet. *Offentlig konst*.
<http://www.raa.se/kulturarvet/foremal-och-samlingar/offentlig-konst/> [2017-05-16]
- Arkebäck, M. & Sjöblom, F. 2005. *Integrera offentlig konst och planering!* Blekinge Tekniska Högskola. Magisterprogrammet i Fysisk planering (Examensarbete)
- Bauer, W. 1990. *Parker, trädgårdar, landskap - förnya och bevara*.
Kristianstad. Bokförlaget Signum
- Dan Hallemar & Anders Kling (red.). 2013. *Guide till svensk landskapsarkitektur*.
Stockholm. Arkitektur Förlag AB
- Florin, U. 2015. *Konstnärskap i samspel: Om skapande arbetsprocesser i myndighetsledda samverkansprojekt*. Diss. Eskilstuna: Mälardalens högskola.
- Gabrielsson, C. 2007. *Att göra skillnad: Det offentliga rummet som medium för konst, arkitektur och politiska föreställningar*. Diss. Stockholm: Kungliga Tekniska Högskolan.
- Göteborgs universitet. 2016. *Att beställa och curera samtidskonst i det offentliga rummet*.
<http://akademinvaland.gu.se/utbildning/fristaendekurser/vcur01> [2017-05-02]
- Håkansson, M. 2013. *Att verka tillsammans*. Stockholm: Kungliga Tekniska Högskolan.
http://www.statenskonstrad.se/wp-content/uploads/2014/03/att-verka-tillsammans_hakansson_2013.pdf
- Konkurrensverket 1 (2017) *Om offentlig upphandling*.
<http://www.konkurrensverket.se/upphandling/om-upphandlingsreglerna/> [2017-05-30]
- Konkurrensverket 2 (2017) *En leverantör som kan uppfylla myndighetens behov*.
<http://www.konkurrensverket.se/upphandling/utan-annonsering/ffufa/bara-en-mojlig-leverantor/> [2017-05-30]
- Konstfack. 2017. *Sites and situations*. <https://www.konstfack.se/sv/Utbildning/Fristaendekurser/Sites-and-Situations---organising-platforms-for-socially-engaged-design-and-architecture/> [2017-05-16]
- Kulturförvaltningen. 2017. *Riktlinjer för Uppsala kommuns arbete med offentlig konst*.
Uppsala: Uppsala kommun
- Lagerbielke, G. 1995. *Konst i offentlig miljö*. Stockholm: Fritzes. Kulturdepartementet (Statens offentliga utredningar 1995:18)
- Landstinget Västernorrland. 2014. *Principer och riktlinjer för hantering av offentlig konst vid Landstinget Västernorrland*. Härnösand: Landstinget Västernorrland
- Sallnäs, E. *Beteendevetenskaplig metod - Intervjuteknik och analys av intervjudata*.
Stockholm: Kungliga Tekniska Högskolan.
<http://www.nada.kth.se/kurser/kth/2D1630/Intervjuteknik07.pdf> [2018-01-19]
- Statens konstråd. 2017. *Om oss*. <http://www.statenskonstrad.se/om-oss/statens-konstrad> [2017-04-25]
- Statens konstråd. Riksantikvarieämbetet. Boverket. Arkitektur- och designcentrum. (2014). *Konsten att gestalta offentliga miljöer, samverkan i tanke och handling*. Stockholm: Statens konstråd
- Upphandlingsmyndigheten. 2017. *Förhandlat förfarande*.
<http://www.upphandlingsmyndigheten.se/>
- Walan, R. Resurscentrum för konst. 2017. *Historia*.
<http://www.resurscentrumforkonst.se/uppdrag/offentlig-konst/historia-34018006> [2017-04-25]
- Wingren, B. 1997. *Konst på stan*. Stockholm. Bokförlaget Natur och Kultur